

Prof. Dr. Önder Duman

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi

1- Osmanlı Devleti, Kasım 1914'te girdiği Birinci Cihan Harbi'nden, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile çıktı. Savaşın sonlarına doğru Mustafa Kemal Paşa ne yapıyordu? İstanbul'a geliş süreci nasıl gerçekleşti?

Kamuoyunca “Anafartalar Kahramanı” olarak bilinen Mirliva Mustafa Kemal Paşa, savaşın son aylarında Suriye cephesinde görev yapıyordu. Ağustos 1918 ortalarında 7. Ordu Komutanlığı görevine atanmıştı ve ayın sonlarında Halep'te görevinin başındaydı. Yaptığı teftişlerde ordunun zayıflığını ve cephanenin yetersizliğini bizzat görmüş ve çözümü daha fazla kuvvet kaybetmemek adına kademeli olarak kuzeye çekilmekte bulmuştu. Yıldırım Grubu Komutanı Liman von Sanders'in onayı ile de Ekim 1918 başlarında Halep'e kadar çekildi. Bu sırada Talat Paşa kabinesi çekilmiş ve İzzet Paşa kabinesi kurulmuştu. Mustafa Kemal, bu yeni kurulacak kabinede Harbiye Nazırı olarak görev alabileceği mesajı vermekteydi. Lakin kurulan hükümette ismi yer almayacaktır. Mütarekenin imzalandığı gün ise Mustafa Kemal, Liman von Sanders'in yerine Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak tayin edildi. Mustafa Kemal bu görevde ancak bir hafta kalabildi. Çünkü 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı lağvedilecektir. Bu haber ise Mustafa Kemal'e 10 Kasım'da ulaştı. Bunun üzerine emrindeki birlikleri 2. Ordu Komutanı Nihat Paşa'ya devrederek, İstanbul'a dönme hazırlıklarına başladı.

Yıldırım Orduları Kumandanlığına Tayin Edilen Yedinci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Halep'te Yaverleriyle Birlikte

2- Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918'de Haydarpaşa Garı'na indiği zaman, İstanbul'da nasıl bir manzarayla karşılaştı?

Mustafa Kemal Paşa, 11 Kasım gecesi Adana'dan trenle yola çıkıyor ve dediğiniz gibi 13 Kasım'da İstanbul'da oluyor. İstanbul'daki manzara hiç de iç açıcı değildi. Savaşı kazanan İtilaf donanması Çanakkale'yi geçerek o gün İstanbul Boğazı'na gelmişti. Üç yıl önce Çanakkale'de düşmanlarını yenen bir komutan, şimdi onların boğazdan geçtiğini görüyordu. Ve o meşhur "Geldikleri gibi giderler!" sözünü de burada söyleyecektir.

İtilaf Devletleri Donanması İstanbul'da Meclis Binasının Önünde

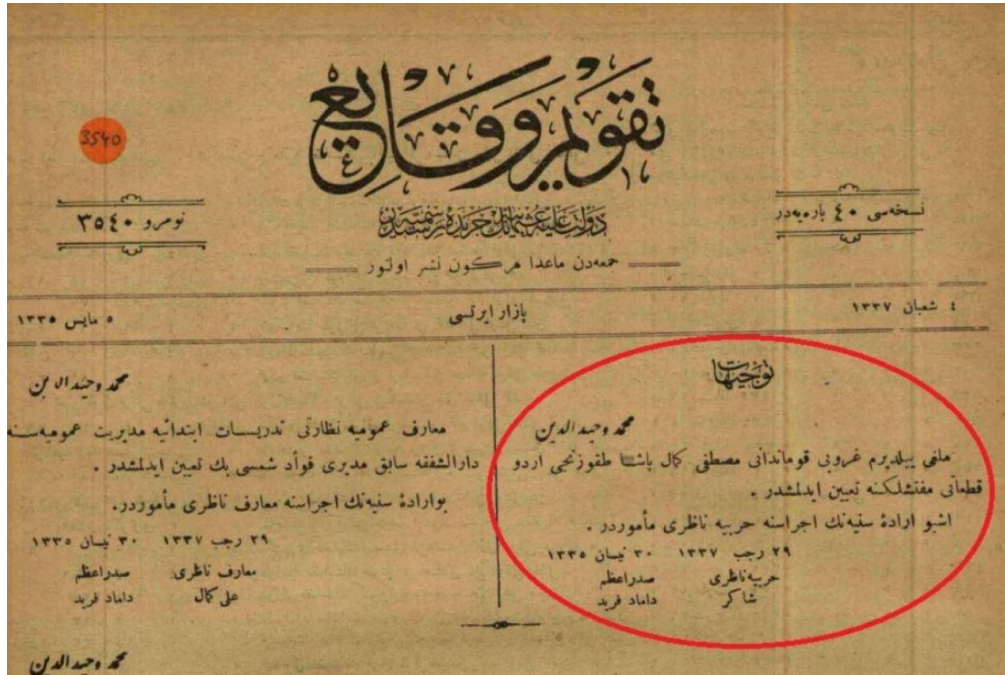
3- Paşa, İstanbul'da yaklaşık 6 ay kadar kalıyor. Samsun'a çıkmadan önceki bu dönemde, İstanbul'da nasıl girişimlerde bulunmuştu?

Mustafa Kemal Paşa, resmi olarak olmasa da fiili olarak işgâl altında olan İstanbul'da çeşitli girişimlerde bulunmuştu. Bunlardan ilki siyasal girişimlerdir. Paşa, hükümeti korumakla görevli olan Tevfik Paşa'nın devletin bekâsı için uygun kişi olmadığını düşünüyordu ve meclisten güvenoyu almaması için yoğun bir görüşme trafiği başlatmıştı. Ona göre Ahmet İzzet Paşa tekrar iktidara gelmeli ve kendisinin de içinde bulunduğu bir kabine tesis edilmeliydi. Fakat Tevfik Paşa meclisten güvenoyu alacak ve kabineyi kuracaktır. Mustafa Kemal'in siyasal girişimi de böylelikle başarısız olmuştur. Paşa bu sırada Padişah VI. Mehmed Vahidettin ile de görüşecektir. Ayrıca yakın arkadaşı Ali Fethi Bey ile Minber adlı bir gazete çıkararak, basın yoluyla da faaliyet gösterecektir. Ama bunlardan istediği sonucu alamayacak ve bu sefer çareyi daha tehlikeli bir yolda arayacaktır. Yakın arkadaşlarıyla Şişli'deki evinde bir ihtilal komitesi kuracak ve sadrazamı kaçırma, hatta gerekirse padişahı tahttan indirme planları yapacaktır. Ancak İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin tutuklatılması üzerine, sıranın kendilerine de geleceğini haber alan bu komite, söz konusu planı rafa kaldıracaktır. Şubat 1919'a gelindiğinde, Mustafa Kemal artık İstanbul'da bir şey yapılamayacağını farkına varmıştı. Zira yapmış olduğu tüm girişimlerin önü tıkanmış ve başarısız olmuştu. Esasen Anadolu'da bir şeyler yapmak fikri de Ali Fuat, Kazım Karabekir Paşalar gibi ordu mensupları arasında da dillendiriliyordu. Artık yeni hedef Anadolu'ydu.

4- Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne atanması nasıl gerçekleşti?

Samsun ve çevresinde birtakım Rum çeteleri, İtilaf Devletleri'nin de desteğiyle karışıklık çıkarıyor ve yöre halkını kışkırtıyordu. İngilizlerin Mart 1919'da Samsun'a asker çıkarmaları, bu çeteleri daha da cesaretlendirdi. Buradaki asayişsizlik sorunu, İtilaf Devletleri'nin

Osmanlı'nın iç işlerine karışmasına bahane oluyordu. Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya yapılan başvurular sonrası, bu konu hükümetin gündemine geldi ve gerekli tedbirlerin alınması hususunda adımlar atıldı. Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey ve Damat Ferit Paşa'nın görüşmelerinde, bölgeye gönderilecek muktedir bir general olarak Mustafa Kemal'in ismi ön plana çıkıyordu. Esasen Mehmet Ali Bey, Mustafa Kemal'i daha önceden tanımaktaydı ve Mustafa Kemal'in Şişli'deki evinde de bir araya gelmişlerdi. Hatta Bahriye Nazırı Avni Paşa'nın da katılımıyla Cercle D'orient'de bir öğle yemeği yemişlerdi. Hükümet üyelerinin bir şekilde güvenini kazanmış olan Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın da olumlu görüşleriyle bu göreve atanacaktı. Zaten Anadolu'ya geçme planları yapan Mustafa Kemal için bu görev bir fırsat olmuştu.

Takvim-i Vekayi'nin Rumi 5 Mayıs 1335 (5 Mayıs 1919) Tarihli İlk Sayfası Sağ Tarafa Kırmızı Çizgiyle Vurgulanan Alanda Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Tayin Haberi

5- İngilizlerin Mart 1919'da Samsun'a asker çıkardığından bahsettiniz. Bu esnada Samsun'da nasıl bir ortam vardı?

İtilaf Devletleri için Samsun, Anadolu'nun stratejik noktalarından biriydi. Hem coğrafi konumu itibarıyla Karadeniz'den Orta Anadolu'ya açılan önemli bir kapı pozisyonundaydı, hem de içinde önemli sayılabilecek derecede gayrimüslim unsuru barındırıyordu. Dolayısıyla mütarekenin 7. maddesine dayanarak Anadolu içlerine sarkmaya yönelik bir askeri harekâta, Samsun'un elde bulundurulması önem arz ediyordu. Tabii bunu sağlamaya yönelik, mesnetsiz iddialarla propaganda yapmaya başladılar. Müslümanların silahlandırıldığı iddiasıyla İşgal Komutanlığı asayiş bahane ederek 200 kişilik bir birliği 9 Mart 1919'da Samsun'a çıkardı. Zamanla bu bölgedeki sayı artacaktır. Sözde asayiş sağlamak üzere Samsun'a gelen İngilizler, Rumların sevinç gösterileriyle karşılandılar. Rumların sevincine karşılık, Türklerde telaş ve korku vardı. Rumlar Metropolithane ve Rum okullarına mavi-beyaz bayraklar asıyor, geceleri evlerinde yüksek sesle Yunan marşları ve şarkıları söylüyorlardı. İngilizler ise Samsun'a yerleştikten sonra türlü bahanelerle yerel idare üzerinde baskı kurmuş ve şehirde hakimiyeti ellerine almaya çabalamışlardı.

6- Paşa, Samsun'a hangi yetkilerle çıkmıştı?

Oldukça geniş yetkilerle çıkacaktır. Dediğimiz gibi bu görev, onun için bir fırsat niteliğindedir. Bunun bilincinde olarak, kendi görev tanımıyla ilgili talimatnamenin hazırlanmasında rol aldı. Harbiye Nazırı Şakir Paşa ile görüşükten sonra Erkanı Harbiye'nin yolunu tutmuş ve orada Kazım Paşa ile görüşmüş, hatta kısmen amacını açıklamış ve oldukça geniş yetkiler içeren müfettişlik talimatnamesini birlikte kaleme almışlardır. 7 Mayıs'ta da talimatnameyi Şakir Paşa görecektir, önce imzalamaktan imtina etse de bilahare kabul edip, imza edecektir. Söz konusu talimatname Meclis-i Vükela'da da onaylanacaktır. Talimatnamenin içeriğine bakacak olursak, Mustafa Kemal Paşa'nın hem mülki, hem de askeri nitelikte görev ve yetkilerle donatıldığını görüyoruz. Paşaya vazifesine karşılık 2 tümenli 3. Kolordu ve 4 tümenli 15. Kolordu tahsis edilmişti. Ayrıca müfettişlik yetkisi oldukça geniş bir alanı kapsıyordu. Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleri ile Diyarbakır, Bitlis, El-Aziz, Ankara ve Kastamonu vilayetleri Mustafa Kemal'in emirlerini dikkate alacaklardı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Yolculuğu Öncesi Çekilen Bir Fotoğrafi

7- Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Samsun'a doğru yola çıkıyor. Yolculuk nasıl gerçekleşti?

Paşa, yanında Sinop Mutasarrıfı Tevfik Bey ve 3. Kolordu Komutanı Miralay Refet Bey olduğu hâlde yola çıktı. Başta Refet Bey olmak üzere kurmaylarıyla yol boyunca Samsun'dan sonra takip olunacak program hakkında fikir teatisinde bulundular. Bu esnada İngilizler de Bandırma'yı takip ediyorlardı. 18 Mayıs'a gelindiğinde Sinop'a ulaşılmıştı, buradan kara yoluyla devam etmeyi düşündüler. Lakin Sinop'a gönderdiği yaverlerinin getirdiği bilgiler, karadan Sinop-Samsun yolculuğunun daha meşakkatli olacağı yönündeydi. Bu yüzden yine vapurla devam etme kararı alındı. Mustafa Kemal ertesi gün 19 Mayıs'ta saat 6 sularında Samsun'a ulaştı. Açıkta bekleyen, demirleyen vapurdan kıyıya çıktı. Mutasarrıfın vekâlet

verdiği Muhasebe Müdürü Osman Bey ve askeri yetkililer ile şehrin önde gelenleri tarafından karşılandı ve kendisi için hazırlanan Mantika Palas Oteli'ne yerleşti.

8- Paşa'nın Samsun'da Milli Mücadele'ye dair ilk adımları ne oldu?

Mustafa Kemal Paşa, ilk olarak memuriyetine esas teşkil eden asayiş konusu ile ilgilenmeye başladı tabii. Lakin asıl amacı olan milli mücadele için de gerekli adımları atmaya başlamıştı. 20 Mayıs 1919'da Sadaret makamına iki telgraf çekti ve İzmir'in işgâli ile Samsun'a İngilizlerce yapılan askeri çıkarmaya yönelik tepkisini dile getirdi. İzmir'in işgâlinin millet ve orduyu derinden yaraladığını, ordu ve milletin varlığına yönelik bu haksız tecavüzün kabul edilemeyeceğini yazıyordu. Ayrıca bu konuda gerekli tedbirleri almak üzere hükümete dair inancını ifade ediyordu. Samsun'a yapılan çıkarmayla ilgili ise özellikle İngilizlerin Samsun ve çevresine yapmış olduğu askeri ve lojistik destek yığınaklarına dikkat çekiyordu. İngilizlerin Sivas içine kadar girme niyetlerinin olduğundan ve bu durumun Mondros Mütarekesi hükümlerine açıkça aykırılık teşkil ettiğinden bahsediyordu. Paşanın, İngilizlerin faaliyetlerine dair tespitlerini sonraki günlerde de İstanbul ile paylaştığını görüyoruz. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği 22 Mayıs tarihli şifre telgrafta İngilizlerin faaliyetlerini pervasızca yoğunlaştırdıklarından bahsederken, şu cümlesi dikkat çekicidir: “mevcudiyetimize ehemmiyet vermiyorlar”. Türk varlığına yöneltilmiş bu tehdidin her geçen gün arttığını ve bu durumun bir gün geri dönülmez emrivakiye dönüşme potansiyeli taşıdığını da belirterek, adeta yakında başlatacağı Milli Mücadele hareketinin gerekçelerini ortaya koyuyordu. Mustafa Kemal Paşa, yine aynı gün Sadaret makamına rapor mahiyetinde bir şifre telgraf daha gönderiyor ve Yunanlıların Osmanlı topraklarında hiçbir hakimiyet haklarının olmadığına, Türk milletinin, Türklüğün hiçbir yabancı iradeye tahammülü olmadığına ve bütün işgâllere, bütün zorluklara karşı Türk milletinin tek vücut olup, “Milli Hakimiyet” esasını doğrultusunda yeniden kuvvet kazanacağına değiniyordu. Esasında bu ifadeler ve kavramlar ileride Milli Mücadele'nin temelini oluşturacak olan Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararların özünü bir biçimde dile getirilmesinden başka bir şey değildir.

İzmir'i İşgâl Eden Yunanlar, Ordu Mensupları ve Din Adamlarıyla Beraber Kordonboyu'nda İlerliyor (1919)

9- Asayiş konusunda ne gibi tedbirler alındı hocam?

Mustafa Kemal Paşa, bu şekilde Milli Mücadele'ye zemin oluştururken, bir yandan da asayiş sorunuyla ilgileniyor, gerekli tedbirleri almaya çalışıyordu. Bölgedeki sorunun Türklerden değil, Rumlardan olduğunu ortaya koymak gerekiyordu. Çünkü bu gerçeklik açık bir biçimde ifade edilemez ve kamuoyuna açıklanamaz ise Samsun ikinci bir İzmir olabilirdi. Bu yüzden, İngilizleri de şüphelendirmeden dikkatli bir biçimde hareket ederek bir program dahilinde çalışmalara başladı. Öncelikle Damat Ferit Paşa Hükümeti taraftarı olan Mutasarrıf Edhem Bey'i müfettişlik yetkisine dayanarak görevden uzaklaştırdı. Buna paralel olarak Samsun'da bulunan 15. Fırka komutanının da görevine son verdi. Bu sırada her ikisinin de yerine geçici olarak 3. Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey'i görevlendirdi. Mustafa Kemal hemen ilk başta bu idari düzenlemeyi hayata geçirdi. Fakat anlaşıldığı üzere bu geçici bir tedbirdi. Mustafa Kemal kritik bir dönemde stratejik önemi haiz Samsun'da mutasarrıflığın uzun süre vekâletle yürütülemeyeceğinin farkındaydı. Bundan hareketle mutasarrıflığa Kapancızade Hamit Bey atandı. Hamit Bey, 29 Mayıs'ta Samsun'a gelecek ve görevi devralacaktır. Ayrıca Mustafa Kemal tüm bu idari düzenlemeler sırasında, halkla ve esnafla da bir araya gelmeye gayret ediyordu. Bir yandan ahaliden bilgi alırken, bir yandan da onlara dikkatli olunması, teyakkuzda bulunulması konusunda uyarılarda bulunuyordu. Mustafa Kemal'in edindiği bilgiler ve gözlemleri, bölgedeki asayişsizliğin esas nedeninin bölgedeki Rum ve Ermeni çeteler ile onların siyasi hedefleri olduğuydu. İngilizlerin iddiaları gerçeği yansıtmıyordu. Nitekim bu tespitleri de 22 Mayıs tarihli raporunda Sadaret'e gönderecektir. Bölgedeki nazik durumu İstanbul'a ilettikten sonra, Mustafa Kemal'in yine halkla temasını sürdürdüğünü ve onları milli teşkilâtlar oluşturma konusunda teşvik ettiğini görüyoruz. Özellikle bölgede düzenli bir jandarma teşkilâtı kurulması için çalışmalara başlıyor. Mondros Mütarekesi ile sayıları 43.000 ile sınırlandırılan jandarma birliklerinin, iç güvenliğin tesisinde yeterli olmadığını ve çete faaliyetlerinin yoğun olduğu Samsun'da jandarma sayısının artırılması gerektiği hususunda İstanbul'a bilgi veriyor.

10- Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'daki faaliyetlerini genel olarak nasıl tarif edebiliriz?

Paşa, Samsun'a geldiği andan itibaren, bir yandan memuriyetinin gerektirdiği görevle ilgilenirken, diğer yandan İstanbul'a gönderdiği raporlarla hükümeti ülkenin içinde bulunduğu tehlikeli durum hakkında uyarmaya çalışmıştır. Bu sırada "hakimiyet-i milliye" kavramını kullanmaktan çekinmemiştir. Dolayısıyla Samsun'daki altı günü, Milli Mücadele fikrinin zihinsel ve eylemsel temellerinin atılmasında önemli bir işlev gören altı gün olarak tarif edebiliriz. Gerekli zemin inşa edildikten sonra, Samsun'da güvende olamayacağını anlayan Mustafa Kemal Paşa, 24 Mayıs'ta Harbiye Nezareti'ne başvurarak, asayiş konusundaki şikâyetlerden hareketle, bizzat inceleme yapmak ve yerinde tedbirler almak için karargâhını geçici olarak Havza'ya nakledeceğini bildiriyor. 25 Mayıs'ta da Havza'ya doğru geçecektir ve Milli Mücadele hareketinin ilk adımları da böylece atılmış olacaktır.